

DÓBÉK ÁGNES

KLIMO GYÖRGY MINT ITÁLIAI SZERZŐK MECÉNÁSA
A PÉCSI PÜSPÖK IRODALOMPÁRTOLÁSA LEVELEZÉSE TÜKRÉBEN¹**Bevezetés**

A magyarországi katolikus főpapok zöme a 18. század második felében a római Collegium Germanicum et Hungaricumban fejezte be tanulmányait.² A Rómában töltött évek megalapozták kapcsolathálójukat, ami jelentős számú olasz személyre terjedt ki. A római és bécsi székhelyű ágensek, valamint magas rangú egyházi és világi személyek a pápai udvar híreinek közvetítésén túl kulturális vállalkozásaikban is támogatták a magyar főpapokat. Könyvek és kéziratok beszerzését mozdították elő, a püspököket és érsekeket összekötötték tudós tanárokkal és történészekkel, az egyházmegyei szemináriumok tehetséges diákjainak római tanulmányait készítették elő. A vonatkozó levelezések vizsgálata során kiderül, hogy a római–magyar kapcsolatok nem voltak egyoldalúak: nemcsak a magyar fél fordult kérésekkel az itáliai méltóságokhoz, hanem élénk információcsere kezdődött meg ritka könyvek beszerzési lehetőségeiről, a jezsuita rend feloszlását követő szemináriumi oktatás reformjáról, olasz és magyar történeti munkák elkészítésének szakaszairól.

Klimo György 1751-ben lett Pécs püspöke, haláláig, 1777-ig vezette az egyházmegyét. Kivételt képezett a korabeli magyarországi püspökök között: nem Itáliában fejezte be tanulmányait, nem beszélt az olasz nyelvet. Ennek ellenére ő volt az, aki (eddiggi kutatásaim alapján Barkóczy Ferenc, Eszterházy Károly egri és Szily János szombathelyi püspökökkel összevetve) a legtöbb olasz személlyel állt levelezésben. Ezek a Bécsben, Rómában, Pisában, Milánóban, Firenzében, Velencében élő egyháziak közvetítették számára a kulturális élet különböző területeit érintő híreket, ellátták a munkájához szükséges információkkal, és könyveket, kéziratokat szereztek be számára. A püspök kulturális témákat érintő itáliai kapcsolatai a könyvgyűjtés, a történeti forrásgyűjtés, az oktatás és a mecenatúra témakörei köré csoportosultak.

Kultúrapártoló tevékenységének híre, kiterjedt kapcsolatainak köszönhetően, az ország határain túlra is eljutott, és a kor magyarországi viszonyai között egyedülálló módon több külföldi – főként itáliai – szerző fordult hozzá, hogy a támogatását

¹ A tanulmány elkészítését az NKFIH PD 142174. számú projektje és az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja tette lehetővé.

² BITSKEY István: *Hungáriából Rómába: A római Collegium Germanicum et Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1996, 84–91.

kérje, illetve egyes szerzőket ő biztatott munkájuk elkészítésére vagy befejezésére. A tanulmány azt a folyamatot mutatja be, amelynek során a pécsi püspök itáliai szerzők mecénásaként léphetett fel, áttekintve a Klimónak dedikált, külföldön megjelent könyveket, egy kéziratban maradt történeti művet, valamint a szerzők és a püspök közötti levélváltást.

A kutatás forrásai

Klimo mecenatúrájának vizsgálatakor a kutatók számára fontos forrásnak számít a levelezése, és kiemelték a püspök és környezete Itáliával és olasz személyekkel való kapcsolatát.³ Azonban sem Klimó, sem pártfogoltja, Koller József történész teljes levelezésének az olasz kapcsolatok oldaláról történő bemutatására nem került sor. A Klimó-levelezés most folyó feldolgozása egy nagyobb projekt része, amely az itáliai kötődésű, Rómában tanult főpapok irodalmi mecenatúrájára, tudománypártolására koncentrál.

A kutatás forrásai elsősorban Klimó György levelei, ezek közül a bejövő levelek szálas anyagként összegyűjtve található meg a Pécsi Egyházmegyei Levéltárban

³ Horváth Margit Klimó könyvgyűjtését mutatta be, közölt latin és olasz nyelvű forrásokat, amelyekben a könyvtár anyagának beszerzésére, szállítására vonatkozó információkat olvashatunk: HORVÁTH Margit: Klimó püspök könyvtáralapítása. In: *Közlemények az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából* 12/október (1932), 1–23. A könyvtár történetéről legutóbb lásd: SCHMELZER-POHÁNKA Éva: *A pécsi püspöki könyvtár története (1774–1945)*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem/Egyetemi Könyvtár 2012. Klimót mint a tudomány mecénását Gelasius Dobner cseh történetírónak nyújtott támogatásán keresztül mutatta be: LIBER Margit: Klimó, mint mecénás. In: *Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudomány Egyetem Könyvtárából* 23/ november (1933), 1–8. A kutatás további mérföldkövét Entz Géza tanulmányai jelentik, aki annak eredt nyomába, hogyan igyekezett Klimó egy állítólag Milánóban található Janus Pannonius-kéziratot megszerezni: ENTZ Géza: Klimó György, mint Janus Pannonius-kutató. In: *Regnum* 4 (1940–1941), 303–313. Ehhez a témakörhöz lásd még: PETROVICH Ede: Klimó püspök levelezéséből. In: *Magyar Könyvszemle* 91/3–4 (1975), 305–308. Klimó szerepéről Lodovico Antonio Muratori egyik művének bécsi megjelenésében: SZELESTEI NAGY László: Klimó György püspök szerepe Muratori műveinek magyarországi terjesztésében. In: *Klimó György püspök és kora – Egyház, művelődés, kultúra a 18. században – A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai*. (Szerk.): POHÁNKA Éva/SZILÁGYI Mariann. Pécs: Pécsi Egyetemi Könyvtár 2011, 70–85. Klimó és Giuseppe Garampi pápai nuncius levelezéséről: FEJÉRDY András/SOÓS István: Klimó György és Giuseppe Garampi. In: Pohánka/Szilágyi, 125–141. A püspök legfontosabb segítője, a történész Koller József kapcsolathálójáról, itáliai összeköttetéseiről lásd: TÓTH László: XVIII. századi olasz és magyar teológusok harca a felvilágosodás ellen. In: *Katolikus Szemle* 46 (1932), 180–195. SZELESTEI NAGY László: Koller József és a historia litteraria. In: *A Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai*. (Szerk.): FONT Márta/VARGHA Dezső. Pécs: Pécs Története Alapítvány 2003, 77–89.

(1751–1766),⁴ míg a kimenő leveleket időrendben protokollumokba másolták és kötötték.⁵ További Klimó-leveleket találunk a Klimó-könyvtár kéziratai között.⁶

Koller József leveleinek nagyobb csoportját az Országos Széchényi Könyvtárban és a Klimó-könyvtárban őrzik. Az anyag terjedelmes, mivel Koller Klimó halála után is folytatta a könyvgyűjtést és a történetírói munkát. A kutatás során azokat a leveleket dolgoztam fel, amelyek Klimó haláláig íródtak, és közvetlenül kapcsolódnak Klimó kulturális törekvéseihez.⁷

Klimó útja az itáliai kapcsolatokhoz

Klimó mint címzetes püspök 1747-től a magyarországi ügyek referenseként dolgozott a bécsi magyar kancellárián. Elsőként itt volt alkalma megismerni azokat a neves olasz teológusokat és tanárokat, akik az ottani Udvari Könyvtár (*Hofbibliothek*), az egyetem és a nunciatúra környezetében tevékenykedtek. Ekkoriban, 1746–1748 között próbált szerencsét a bécsi udvarban a fiatal klerikus, Paolo Bernardo Giordani, aki majd Klimó legfőbb római hírvivője és segítője lesz. Giordani 1748-ban visszament Rómába, majd 1772-ig Alessandro Albani bíboros titkáraként szolgált, segítette gyűjtőszervezetében, és műkincsek vásárlásában közvetített. Albani egyházkormányzati szerepe is meghatározó a kapcsolati hálója szempontjából: a Habsburg Monarchia örökös tartományainak protektora, majd 1744–1748 között római nagykövetségének vezetője.⁸ Az Albani bíboros pártfogoltjainak és ismerőseinek körében való gyakori tartózkodás lehetővé tette Giordani számára, hogy felajánlja szolgálatát mint tudósító és ügynök a Német-római Birodalom katolikus fejedelmeinek és más európai udvarok diplomatáinak. Gyakran küldött művészeti és antikvárius jellegű híreket, hogy eleget tegyen levelezőpartnerei növekvő érdeklődésének a klasszikus művészet újrafelfedezése terén, és kiszolgálja gyűjtőszervezetüket. Leveleihez hivatalos dokumentumok, pápai bullák, *gazzetták* és kéziratok másolatait csatolta.⁹ Római tudósítóként több magyar püspökkel

⁴Pécsi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: PEL) I. 1. a. 1. 1751–1776. Litterae privatae Georgii Klimó.

⁵PEL I. 1. c.

⁶Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár és Egyetemtörténeti Gyűjtemény (a továbbiakban: PEKT-TGYO-KKEGY) 67037., 67041., 67051.

⁷Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban OSZK Kt.), Quart. Lat. 1511/1–2.; Quart. Lat. 1507.; Quart. Ital. 33. (levelezése Giuseppe Garampival); PEKT-TGYO-KKEGY 67038., 67042., 67043., 67052.

⁸Matteo BORCHIA: Alessandro Albani e gli scambi culturali fra Roma e Vienna nel XVIII secolo. In: *Travelling Objects. Botschafter des Kulturtransfers zwischen Italien und dem Habsburgerreich*. (Eds.): Gernot MAYER/Silvia TAMMARO. Wien – Köln – Weimar: Böhlau 2018 (Schriftenreihe des Österreichischen Historischen Instituts in Rom 3), 213–215.

⁹Matteo BORCHIA: *Gli agenti delle corti tedesche a Roma nel XVIII. secolo*, PhD thesis. Roma: Sapienza

állt kapcsolatban: Barkóczy Ferenc egri püspökkel 1751-től, Batthyány József érsekkel 1769–1780 között váltott leveleket.¹⁰ Klimóval 1754–1776 között levelezett, s a pápai udvar híreiről való beszámolóin túl számos könyv és műtárgy beszerzését intézte el számára.¹¹ Klimó Bécsben ismerhette meg Giordanit, és vele folytatta a legkiterjedtebb levelezést az olasz személyek közül. A római ágens első jelentősebb közreműködése abban állt, hogy segített a pécsi egyházmegye diákjainak bekerülni a Collegium Germanicum et Hungaricumba. Mivel az egyházmegyes püspökök Rómában fejezték be tanulmányaikat, ismeretsegeik révén könnyen tudták biztosítani a folytonosságot azzal, hogy a legkiválóbb fiatal klerikusokat Rómába küldték tanulni. Klimó, megfelelő római kapcsolatháló hiányban, kezdetben nehezebben tudta biztosítani a római stúdiumokat, ezért a tehetséges pécsi diákok Rómába küldéséhez Giordani segítségét kérte.¹² Albaninak is megfogalmazta ezt a kérését; levele bevezető sorai bizonyítják, hogy a püspök bécsi szolgálata alatt ismerte meg első itáliai összeköttetéseit.¹³

Klimó ugyancsak bécsi évei alatt ismerhette meg Pietro Maria Gazzaniga Domonkos-rendi teológust, aki szintén hozzájárult itáliai kapcsolathálójának bővítéséhez. Gazzaniga Bolognából került a bécsi egyetem dogmatika tanszékére, Aquinói Szent Tamás és a tomizmus eszmevilágát képviselte.¹⁴ Neki köszönhető, hogy Klimó pártfogoltja, Koller József Pécsre való visszatérése helyett itáliai tanulmányútra indult. Az ott szerzett tapasztalatok révén vált a püspök harmadik nagy összekötőjévé az olasz tudósokkal.

Università di Roma 2010–2011. https://iris.uniroma1.it/bitstream/11573/918530/1/Tesi_Borchia.pdf (utolsó letöltés: 2024. február 16.)

¹⁰ DÓBÉK Ágnes: Ecclesiastici, artisti e viaggiatori nell’Ungheria del XVIII secolo. In: *Migrazioni letterarie nel Settecento italiano: dal movimento alla stabilità*. (Eds.): Sara GARAU. Berlin: P. Lang 2020 (Transcultural Studies – Interdisciplinary Literature and Humanities for Sustainable Societies 6), 156–158; Borchia (2010–2011), 123–128.

¹¹ Giordanit mint politikai hírek közvetítőjét bemutatja: RUSZKAI Zsófia: Az egyházi információszerzés lehetőségei a 18. század második felében. Bernardo Giordani levelei Klimó Györgyhez. In: *Közvetítő rendszerek, médiumok és hatalomgyakorlás a kora újkori Európában*. (Szerk.): SZÉKELY Dorottya Piroska/KOVÁCS Dóra/VIDA Bence/VIRÁG Csilla. Budapest: Gondolat 2021, 180–207.

¹² Klimó Giordaninak, Pécs, 1759. június 8. PEL I. 1. c. 44. Szalágyi István és Páffán Ignác még ebben az évben megkezdheték tanulmányaikat a kollégiumban. 1761-ben csatlakozott hozzájuk Mittelpacher Dániel. Döry Gáspár 1767-től tanult Rómában. Bitskey, 236., 251., 254., 260.

¹³ „Ismeretlen személyként, akit ilyen hatalmas távolságok választanak el Öntől, soha nem tudtam semmilyen szolgálatot felajánlani Eminenciádnak. Mindazonáltal a közismert hírneve, különösen nekem, aki több évet töltöttem a magyar királyné udvarában Bécsben, bizalmat adott kérésemnek.” Klimó Albaninak, Pécs, 1759. június 14. PEL I. 1. c. 44. A latin és olasz nyelvű idézeteket itt és a továbbiakban saját fordításban közlöm.

¹⁴ Alfonso D’AMATO: Gazzaniga, Pietro Maria. In: *Enciclopedia Cattolica*. (Eds.): Pio PASCHINI/Giuseppe PIZZARDO, 12. vol. Città del Vaticano: ente per l’Enciclopedia Cattolica e il libro Cattolico 1954, 1973–1974.

Koller, miután Nagyszombatban jogot és filozófiát tanult, 1762-től Pécsen folytatta teológiai tanulmányait.¹⁵ Klimóhoz címzett első levelét 1763 januárjában írta, amelyben megköszönte a püspök által neki küldött morálteológiai köteteket.¹⁶ A következő évben megvédte vizsgaértekezését, és Klimó ösztönzésére megkezdte az egyháztörténet tanulmányozását.¹⁷ Bécsbe ment, hogy ott a pécsi egyházmegyére vonatkozó anyagot kutassa. További sorsát meghatározta, hogy a bécsi egyetemen kapcsolatba került Gazzanigával. Klimó már Koller bécsi tartózkodása előtt értesítette a teológust arról, hogy fiatal pécsi diákja örömmel vesz részt az előadásain.¹⁸ Koller Gazzaniga ösztönzésére kérte a püspöktől, hogy Itáliába utazhasson, ahol nagyobb tudásra tehet szert. Gazzaniga kíséretében 1766 nyarán keltek útra. Koller egy évet töltött Rómában.¹⁹ Ez idő alatt oklevéltant tanult, valamint forrásokat gyűjtött és tanulmányozott.²⁰ Gazzaniga a Domonkos-rend tudós tagjainak és Giuseppe Garampinak, a Vatikáni Levéltár prefektusának pártfogásába ajánlotta, akik segítették munkájában. Hazatérte után, 1767 októberétől élénk levelezést folytatott az útja során megismert olasz egyházi személyekkel, akik – Gazzaniga hatására – nagyrészt a Domonkos-rend tagjai közül kerültek ki. Kapcsolathálóját megosztotta Klimóval, aki ennek hatására 1767-től kezdett levelezni egyre több római személlyel. Új kapcsolatai közül kiemelkedik a már említett Giuseppe Garampi, továbbá Tommaso Maria Mamachi, a Santa Maria sopra Minerva-kolostor domonkos szerzetese, aki egyben az ott működő Casanatense Könyvtár prefektusa is volt.²¹

¹⁵ TIMÁR György: Koller József 1745–1832. In: Font/Varga, 22–24.

¹⁶ Koller Klimónak, Pécs, 1763. január 16. PEL I. 1. a. 1. 1763. A püspök Caspar Vattoli *Epitome Theologiae Morali* (Utini: Fougari, 1743) című munkáját küldte el neki.

¹⁷ Koller Klimónak, Pécs, 1764. szeptember 23. PEL I. 1. a. 1. 1764.

¹⁸ Klimó Gazzanigának, Pozsony, 1766. február 19. PEL I. 1. c. 82.

¹⁹ Az útvonal – Velence, Padova, Vicenza, Verona, Brescia, Bergamo, Milánó, Pisa, Firenze, Róma – rekonstruálható Koller levelei alapján, amelyeket 1766. július 12. és szeptember 24. között küldött a püspöknek az egyes állomásokról: PEL I. 1. a. 1. 1766.

²⁰ A megérkezése után küldöttön kívül csak egy további levelet ismerünk, amelyet Rómából írt Klimónak. Ebben bemutatja kutatásait, amelyek az antik oklevelek tanulmányozására irányultak. Kiemeli, hogy minden, ami haladásához szükséges – egészség, mentorok, könyvek és kényelmes szállás –, bőségesen biztosítva van számára. Koller Klimónak, Róma, 1766. november 19. PEL I. 1. a. 1. 1766.

²¹ Klimó már az 1760-as évek elején hallhatott a római domonkos személyekről és Garampiról Giordanin és Gazzanigán keresztül, azonban személyes levelezésük – a kutatás mostani állása szerint – csak Koller római tartózkodása után kezdődött meg. Mamachit maga a püspök kereste fel, első leveleit 1768 elején váltják: Klimó február 14-én köszöni meg barátságát, hogy kész tudományos ügyekben levelezni vele. PEL I. 1. c. 83. 30–31. A püspök első ismert levelét Garampinak 1767 novemberében küldi el, ebben segítségét kéri az egyházmegyére vonatkozó történeti források beszerzéséhez: Fejérdy/Soós, 128, 131. Garampi válaszában közli a pécsi püspökség 12. századi történetére vonatkozó kutatásának eredményeit, középpontban a pécsi egyetem alapításának adataival: Garampi Klimónak, Róma, 1767. december 30. PEKT-TGYO-KKEGY 67037. Ms. 545–548; Fejérdy/Soós, 131.

Klimo György mint itáliai szerzők mecénása

I. Teológiai művek

Klimóval több olasz teológus lépett levelezésbe Giordaninak, Gazzanigának és Kollernek köszönhetően, akik mind Bécsben és Rómában, mind pedig az olasz út során nagy tudású, művelt, az irodalmi tevékenységet bőkezűen támogató mecénásként hivatkoztak rá, aki nemcsak Koller utazását, hanem teljes képzését is patronálta. A korszakra jellemző mecénást kereső stratégiát alkalmazva a tudós szerzők műveiket küldték ajándékba Klimónak a munkájuk folytatásához szükséges anyagi hozzájárulás reményében, vagy készülő műviket akarták Klimónak ajánlani egy nevére szóló dedikációval. A díszes ajánlólevélben foglalt dicséret a főpap jóhírét terjesztette, a szerzőnek egyfajta viszonzásul küldött fizetség pedig a nyomdaköltséget fedezte. A 18. század közepétől a dedikáció már több volt, mint csupán reprezentációs eszköz. A mecénások azzal, hogy nevüket adták egy könyvhöz, a saját kulturális szférájukba is beemelték azt, amellyel részesévé váltak a kötet által közvetített eszmeiség terjesztésének.

Klimót méltató sorok jelentek meg egy 1767-ben Rómában kiadott kötet bevezetőjében. Az erre vonatkozó levelezés már 1763-ban elkezdődött a püspök és a kiadó munkatársa között. Klimó 1762. május 1-jén kelt, a pécsi papsághoz intézett pásztorlevelében a trentói zsinat határozatai alapján arra buzdította az egyházmegye papjait, hogy tanulmányozzák az erkölcszteológiai munkákat, amelyek közül kiemelte a jezsuita Paul Gabriel Antoine művét, amelyet Philippe Carboneaux jegyzeteivel és függelékeivel együtt javasolt olvasni.²² Ez a pásztorlevél jutott el a velencei Baglioni nyomdába, és hívta fel az ottaniak figyelmét a pécsi püspök érdeklődésére. Klimó gyakran vásárolt könyveket Velencéből, így juthatott el a mecénás püspök híre egy ottani nyomdába. A kötetek rendelését és szállítását Kerticza Máté Ferenc, a pécsi szeminárium tanára intézte, a püspök rajta keresztül került kapcsolatba Stjepan Šuljagával (nevének olasz változata: Stefano Sciugliaga), aki a Baglioni nyomda kötelékében dolgozott.²³

Šuljaga ajándékként kapta Klimótól a pásztorlevelet, amelynek hatására Paul Gabriel Antoine morálteológiájának újranyomtatott változatában kívánt megemlíkezni a püspökről mint a teológus tanainak hirdetőjéről.²⁴ A Baglioni nyomda

²² KLIMO [György] Georgius: *Epistola pastoralis ad dioecesis Quinque-Ecclesiensis clerum*. Posonii: Landerer 1762.

²³ Stjepan Šuljaga (1719–1790) horvát kereskedőcsaládból származott, és miután politikai okokból elvesztette örökségét, császári diplomata lett, majd 1773 szeptemberétől a milánói könyvcenzúra osztrák titkárnak nevezték ki. Itáliában dolgozott, soha nem tért vissza szülőhazájába. Elsősorban publicistaként vált ismertté, a velencei Baglioni nyomda munkatársa volt. Lásd: Relja SEFEROVIĆ: Morálnoteološka promišljanja klerika u baroknom Dubrovniku. In: *Croatia Christiana periodica* (2013), 112–115.

²⁴ „Az ajándék, amit Őexcellenciája pásztorlevelével adott nekem, nem is lehetne értékesebb számomra, mind a témája, mind a forrása miatt, ahonnan származik. Méltó a nagy püspökhöz, aki megalkotta, tudással és igazsággal alátámasztva, kifinomult ékesszólással megírva. Antoine *Morale* című művének

Velencében és római műhelyében 1765-től többször kiadta Antoine *Theologia morale universa* című munkáját.²⁵ Később Klimó arról értesítette Kerticzát, hogy a francia jezsuita teológus művét neki ajánlva akarják megjelentetni Velencében úgy, hogy a kiadó hosszabban emlékezze meg róla és lelkipásztori munkájáról. A püspök azonban a következő indokkal utasította el az ajánlást: „Ami engem illet, nagyon jól tudja, hogy én mindig is elhatárolódtam az ilyen ügyektől. Soha nem kerestem dicséretet azokért a dolgokért, amelyek Isten ügyét szolgálják, mert nem kívánom, hogy dicsérjenek [...]. Ezért kérem, hogy tartózkodjanak attól, hogy nevemre dedikációt készítenek, és ilyen panegyricust írjanak azok számára, akik hajlanak arra, hogy elfogadják. [...] Mindazonáltal hálás vagyok a szerkesztőnek ezekért az erőfeszítésekért, és sajnálom, hogy nem fogadhatom el jó szándékát.”²⁶ Klimó egy másik leveléből kiderül, hogy Kerticza a velencei nyomdász levelét is mellékelte az ügyben, de Klimó hajthatatlan volt: ezúttal arra hivatkozott, hogy nem akarja, hogy neve ilyen széles közönség előtt megjelenjen.²⁷ A Klimóhoz intézett ajánlólevelet ugyan nem tartalmazta az 1767-ben Baglioninál megjelent Antoine-kötet, a bevezető tanulmányban mégis előke-rült a neve. Az írás szerzője Šuljaga, aki úgy hivatkozik a pécsi püspökre, mint aki a lelkipásztorok között az elsőként propagálta a kötet Carboneaux-féle kiegészítését. A mű Šuljaga által adott összefoglalása jól illeszkedik a katolikus reformok szellemiségéhez, amelyeket a magyar érsek és püspökök példáján keresztül szemléltetett: „Ezért kívánatos, hogy a püspökök lelkipásztori gondoskodását elsősorban a szemináriumokra és az ifjúság nevelésére bízandó személyek kiválasztásában, a tanulmányi terv kidolgozásában, a szentté avatandó személyek alapos vizsgálatában keressük, és ami a legfontosabb, a gyóntatásra való jogosultság gondos megadásában kizárólag azoknak, akik szívből jövő tiszta erkölccsel, nem csupán külsőségekkel, tiszta forrásokból merített keresztény erkölcsöt mutatnak. Ily módon előmozdítják a lelkek üdvösségét, és jó polgárokat készítenek fel nemzetek számára. Magyarország ragyogó fénye, a tudásban és jámborságban kiváló primás és az áldott ország többi püspöke szolgáljon példaként.”²⁸

újrányomásában méltó említést teszek róla, mégpedig oly módon, amely remélem, nem lesz méltatlan. Arra gondolok, hogy Önnek dedikálom, így alkalmam lesz szólani Önről.” Stjepan Šuljaga Klimónak, Velence, 1763. június 18. PEL I. 1. a. 1. 1763.

²⁵ Paul Gabriel Antoine (1678–1743) *Theologia moralis universa* című művével várt ismertetést, amely az 1726-os első kiadást követően több országban mintegy hatvan kiadást ért meg, és XIV. Benedek pápa felvette a római kollégiumok kötelező olvasmányai közé. A Carboneaux által 1747-ben készített római kiadás számos kiegészítést tartalmazott az eredetihez képest, többek között a pápák dekrétumait a 17. század közepétől egészen XIV. Benedek koráig, amelyek a különféle egyházi visszaéléseket és tévelygéseket ítélték el. Lásd: Seferović, 113., 115.

²⁶ Pozsony, 1763. július 21. PEL I. 1. c. 81. 279.

²⁷ Pozsony, 1764. január 14. PEL I. 1. c. 81. 375–376.

²⁸ Stephano SCIUGLIAGA IN GARMOGLIESI: Prolegomena. In: Paul-Gabriel Antoine: *Theologia Moralis universa* [...]. Romae: Haeredes Balleonios 1767, 9–22., 12–13.

Stjepan Šuljaga még egy alkalommal felkereste Klimót, értesítve, hogy lefordította egy angol domonkos szerzetes, Thomas de Burgo munkáját, amely latin és olasz nyelven fog megjelenni.²⁹ A felnőtteknek szánt katekizmus népszerű volt a Habsburg Birodalomban, és követte a trienti reformokat. Šuljaga a dedikációra kért engedélyt Klimótól, azonban kiemelte, hogy tiszteletben fogja tartani a szerénységét, ezért csak mint püspököt mutatja be az iránta való tisztelet és megbecsülés jeleként, de minden más dicséretet kihagy, „a mecenatúra minden árnyéka nélkül”. A kiadást a Klimóhoz címzett ajánlólevéllel nem találtam meg, a mű valószínűleg nem jelent meg.

Pietro Maria Gazzaniga Klimóhoz címezte *Praelectiones theologicae* című munkája IV. kötetének ajánlólevelét. Klimó a dedikáció elfogadásával kapcsolatban ismét azzal érvelt, hogy mindig kerüli nevének nyilvánosságra hozatalát, ebben az esetben pedig, hogy az értekezés „nem Friuli valamelyik sarkában, hanem Bécsben fog megjelenni”, még inkább tart attól, hogy nagyravágyással illetik. Ha azonban Gazzaniga biztosítja afelől, hogy ez nem fog megtörténni, akkor elfogadja az ajánlást.³⁰ A kötet végül Bécsben, Trattnernél jelent meg, Klimónak címzett dedikációval. A pécsi püspökhöz szóló ajánlást Gazzaniga bécsi köre is megerősítette: Gazzaniga tagja volt Ignaz Müller Ágoston-rendi kanonok janzenista társaságának, amely a bécsi Szent Dorottya-kolostorban gyűlt össze. Közülük többen is kapcsolatban álltak Klimóval: Giuseppe Bertieri, Agostino Gervasio, a bécsi egyetem tanárai, Simon Stock Ágoston-rendi kanonok, Karl Joseph von Firmian és Giuseppe Garampi. A társaságnak nagy hatása volt az ausztriai katolikus felvilágosodásra, mert az egyes janzenista gondolkodók egy közös szellemi műhelyt alkottak. Az 1770-es években fordultak konzervatív irányba, amikor a janzenizmus radikális képviselői léptek fel.³¹ Klimót maga Ignaz Müller is ismerte, ő és Stock kanonok helyeselték, hogy Gazzaniga a pécsi püspököknek címezze a *Praelectiones theologicae* IV. kötetét.³² Az ajánlólevélben Gazzaniga Klimó püspöki munkásságát méltatta, kiemelve a keresztény hit tisztasága érdekében végzett munkáját, püspöki körleveleit, a papságnak nyújtott megfelelő képzést, a külföldről hívott tanárokat, a gondosan válogatott könyvgyűjteményét, amely minden tudásra vágyó

²⁹ Šuljaga Klimónak, Velence, 1763. november 19. PEL I. 1. a. 1. 1763. Az eredeti mű címe *Summa Theologiae dogmatica, liturgica et moralia catholicorum principia complectens*, szerzője Thomas de Burgo (Thomas Burke). Lásd: Giuseppe SCHIO: La „dottrina cristiana” del B. Roberto Bellarmino proscritta nella Lombardia austriaca. In: *La Civiltà cattolica* 1 (1976), 403–415., 409.

³⁰ Klimó Gazzanigának, Pécs, 1766. május 25. PEL I. 1. c. 82. 161–162.

³¹ Harm KLUETING: The Catholic Enlightenment in Austria or the Habsburg lands. In: *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe*. (Eds.): Ulrich LEHNER/Michael PRINTY. Leiden: J. Brill 2010, 127–164., 137–138.

³² „A Santa Doroteai Monsignorénak és Stock kanonoknak is nagyon hálás vagyok a személyemmel kapcsolatban kifejezett jóindulatért. Javaslatukat inkább kedvességük eredményének, mint érdemem mértékének tekintem.” Klimó Gazzanigának, Pécs, 1766. május 25. PEL I. 1. c. 82. 82–83.

előtt nyitva áll, valamint a teológus szerzők munkájának anyagi támogatását.³³ Ez a Klimó működéséről adott elismerés jól tükrözi a püspök elkötelezettségét a katolikus reformok megvalósítása iránt. Az ajánlólevél hatására a pécsi püspök neve és munkássága helyet kapott az egyik itáliai folyóirat hasábjain. Gazzaniga munkájának első, 1766. évi kiadásáról recenzió jelent meg a *Novelle Letterarie* című firenzei lap 1768. május 20-ai, Bécsről tudósító hasábjain, ahol a dedikáció nyomán emelték ki Klimó mecénási érdemét és már akkor nyilvánosként említett könyvtárát.³⁴ A *Praelectiones theologicae* IV. kötete a következő évtizedekben többször is megjelent a Klimót méltató ajánlással (Velence 1770, Bécs 1771, Eger 1791).

Több szerző már kiadott munkája egy tiszteletpéldányának megküldésével vette fel a kapcsolatot Klimóval, és igyekezett felhívni magára a figyelmet. Így tett például Agostino Gervasio Ágoston-rendi szerzetes, a bécsi egyetem tanára is, aki kollégájával, Pietro Maria Gazzanigával küldte el egyik teológiai traktátusát Pécsre. A püspök hozzákezdett a könyv olvasásához, és dicsérő szavakkal köszönte meg Gervasionak az ajándékot.³⁵ Gervasio ugyan később nem dedikálta Klimónak az írásait, de jó kapcsolatot ápoltak, és amikor Gervasio egészségi állapota miatt visszatért Itáliába, Klimónak küldte el azokat a könyveket, amelyeket nem tudott magával vinni, továbbá felajánlotta, hogy rendelkezésére áll, ha könyvekre van szüksége Nápolyból.³⁶

Pio Tommaso Perolio firenzei domonkos szerzetes pedig azután fordult levélben Klimóhoz, hogy megismerte Kollert, aki útban Róma felé Perolio rendházában, a Santa Maria Novella-kolostorban szállt meg. Koller elbeszélése alapján a pécsi püspökről mint nagy mecénásról szerezhetett tudomást, ezért nem sokkal Koller Firenzéből való távozása után levélben fordult hozzá, amelyben Koller képzettségét dicsérte, majd saját magát is a püspök pártfogásába ajánlotta: „[...] őszintén és joggal gratulálok Önnek, hogy egy ilyen kiváló fiatalembert fogadott pártfogásába. Újra és újra könyörgöm és

³³ „Ki mást választhattam volna pártfogómnak ebben a munkában, mint Önt, akinek Isten nemcsak az egyházi tudományok ismeretét adta, hanem a tiszta és szeplőtelen vallás szeretetét is? Tanúja ennek [...] papságuk megfelelő képzése; azok a bölcsek, akiket idegen földről hoztak ide, akik a szent tudományok minden ágában alaposan képzettek, és akiket kineveztek, hogy szemináriumaikban oktassák az egyház ifjú katonáit. Erről tanúskodik a bőséges és gondosan válogatott könyvgyűjtemény, különösen az egyházi irodalom területén, amelyet nem kevés aranyból vásárolt, és amelyet nyitva hagy mindazok számára, akik a tudásra vágyanak. Végezetül pedig az Ön figyelemre méltó nagylelkűségéről tanúskodik, hogy anyagi forrásokkal támogatja azokat, akik a szent tanulmányok iránt elkötelezettek.” Pietro Maria GAZZANIGA: *Praelectiones theologicae*. tom. IV. Vindobonae: Trattner 1766, 6–7.

³⁴ *Novelle letterarie*, 1768. május 20, 334–336. A tudósításról lásd: HERNÁDY Ferenc: Klimó György könyvtárának két felirata. (Adatok a pécsi műemlékkönyvtár nyilvánosítása időpontjához és szabályzata történetéhez). In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve* (1959) [1961], 302–315.

³⁵ Gervasio Klimónak, Pécs, 1766. december 24. PEL I. 1. a. 1. 1766. Az akkoriban megjelent könyvei közül – *De Legibus, Peccatis et Peccatorum Poenis, De Verbo Dei Incarnato és De Sacramentis in Genere, Baptismo et Confirmatione* (Bécs, Trattner) – küldhette el az egyiket. Klimó válaszlevele: Pozsony, 1766. december 28. PEL I. 1. c. 82. 143.

³⁶ Gervasio Klimónak, Bécs, 1768. október 19. PEL I. 1. a. 1. 1768. Lásd: Horváth, 1932, 8, 23.

esedezem, hogy pártfogásával örökké védelmezze őt. Kérem, tudja, hogy én annyira ragaszkodom Önhöz, hogy talán nincs más, aki Önt olyan nagyra tartaná, mint én. Azt is remélem, hogy felismeri, hogy ha én is részesülhetnék pártfogásából, akkor nagy reményem lenne arra, hogy e pártfogás gyümölcseit élvezhessem.”³⁷

Perolio később elküldte Klimónak frissen megjelent munkáját, amelyet a saját jogok és a jó hírnév védelmének gyakorlásáról írt. A püspök annyira hasznosnak találta a könyvet, hogy további 100 példányt rendelt belőle, hogy szétossza az egyházmegyében.³⁸ A firenzei szerzetes következő, a Szentháromságról szóló munkáját már Klimónak szerette volna ajánlani. A püspök válaszában ismét megjelent a dedikációkkal szembeni távolságtartása: „[...] egész életemben annyira hozzászoktam a névtelenségem megőrzéséhez, hogy inkább szeretném, ha a nevem rejtve maradna, minthogy bármilyen munka révén ismertté váljak. Ezért sokak kitaró kérése ellenére mindig is elutasítottam, hogy eleget tegyek kívánságaiknak. [...]”³⁹ Klimó végül mégis elfogadta az ajánlást, tekintettel Perolio tudására és műveltségére. Ugyanakkor kifejtette, nem hiszi, hogy a neve feltüntetése valódi támogatást nyújthat a szerzőnek, vagyis hogy az ajánlólevél címzettjeként segítheti a terjedést és népszerűsítést. Perolióknak valószínűleg nem nyílt lehetősége kiadatnia ezt a kötetet, hiszen a későbbi szakirodalom nem említi.

Tommaso Maria Soldati szintén domonkos szerzetes volt, ő a római Santa Maria Sopra Minerva-kolostor közösségéhez tartozott. Klimó Koller révén jutott hozzá az 1775. szentévi búcsúra olaszul írt könyvéhez. A mű elnyerte tetszését, és megbízta Kollert a latinra fordításával, amelyet a következő évben adtak ki a pécsi nyomdában.⁴⁰ Soldati örömmel értesült a magyarországi megjelenésről, és kért is belőle példányt.⁴¹

II. Történeti munkák

A teológiai munkák támogatása mellett Klimó számos forráskutatáson alapuló történeti mű elkészítését és kiadását segítette elő. A katolikus reformok között nagy hangsúlyt kapott a történeti műveltség és az egyház szerepe annak terjesztésében. Klimó csatlakozott ezekhez a kezdeményezésekhez, és már az 1760-as évektől hozzákezdett az egyházmegyéjére vonatkozó történeti források összegyűjtéséhez. A pécsi egyházmegye

³⁷ Perolio Klimónak, Firenze, 1766. október 15. PEL I. 1. a. 1. 1766.

³⁸ Klimó Perolióknak, Pozsony, 1767. december 5. PEL I. 1. c. 82. 410–411. Az ajándékba küldött könyv: Pius Thomas PEROLIUS: *De jure propriae existimationis, famaeque tuendae exercitatio singularis*. Firenze: excudebant Joh Stecchius, ac Joseph Paganus Socii 1767.

³⁹ Klimó Perolióknak, Pozsony, 1768. augusztus 2. PEL I. 1. c. 83. 110–111. Mivel Klimó több levelében is olvasható a dedikációtól való elzárkózás, valószínűleg nem csak udvariassági fordulat, hogy nem szívesen tűnt fel dicsért és ünnepelt mecénás képében.

⁴⁰ Tommaso Maria SOLDATI: *Instructio de indulgentia Jubilaei, Romae Anno 1775. Italico sermone edita, nunc in usum parochorum, praedicatorum, confessorum Dioecesis Quinque-Ecclesiensis donata Latinitate, typisque vulgata jussu et impensis ... Georgii Klimo...* Quinque-Ecclesiis: Engel 1776. A kötetben nem tüntették fel a fordító személyét, csak a levelezésből derül ki, hogy Koller készítette a latin változatot.

⁴¹ Soldati Kollernek, Róma, 1776. május 29. OSZK Kt. Quart Lat. 1511/2. 84r–85r.

történetét Koller József írta meg, Klimó haláláig irányította és anyagiilag támogatta a kutatást.⁴² Tevékenyen mozdította elő a pécsi Szalágyi István kutatását is, amely *De statu ecclesiae Pannoniae* címmel hét kötetben jelent meg. A mű két kötete még a püspök életében megjelent, az első kötet ajánlása pedig a püspökhöz szólt: „sok kiváló ember [...] fáradhatatlan buzgalommal igyekezett az ókor mélységeiből napvilágra hozni mindazt, ami hozzájárul a magyar történelem megismeréséhez [...]”. Ezeket Ön gyakran kísérte figyelemmel, és látta, hogy a legtudósabb szerzők gondosan rendszerezték és megírták a legtöbb egyház eredetét, változásait és alkotmányát [...]. Hogy bátorítsa őket ebben a törekvésükben, felajánlotta támogatását azoknak, akik elszánták magukat arra, hogy elmélyedjenek ebben a témában.”⁴³

Történetíró pártfogoltjai nemcsak közvetlen környezetéből kerültek ki. Kapcsolatban állt több jezsuita szerzővel is, akiktől az éppen készülő történeti munkákról értesült.⁴⁴ Pártfogásába vette például Gelasius Dobner prágai történetírót, aki Klimónak ajánlotta *Monumenta Historica Bohemiae* című munkájának második kötetét. A dedikációból kiderül, hogy a szerző 1765-ben, a püspök csehországi tartózkodása alatt ismerte meg Klimót, aki anyagi segítséget ajánlott neki kutatási eredményei megjelentetéséhez. Köszönetképpen a tudós igyekezett a cseh történelem magyar vonatkozásait hangsúlyosan szerepeltetni a kötetben. Az ajánlásban többször kiemelte, hogy Klimó hírneve nem korlátozódik hazája határaitra, hanem széles körben elterjedt egész Európában.⁴⁵

Itáliából Dionisio Remedelli (1711–1793) hivatkozott rá mint a történeti művek lehetséges mecénására. Remedelli raguzai dominikánus teológus, aki firenzei, pisai és bolognai tanári állások után, diplomáciai küldetés céljából került a bécsi udvarba.⁴⁶ Gazzaniga mellett ő volt Koller József másik kísérője annak itáliai útján. Az utazás alatt váltotta az első leveleket Klimóval. 1769-ben Pisából Kollert kereste fel: „[...] siettem teljesíteni, amiben Bécsben megállapodtunk a kiváló Ignazio Giorgi bencés atya posztumusz latin nyelvű művét illetően, amely az illír nemzet évkönyveit tartalmazza [...]”. Remedellinek sikerült megvásárolnia Raguzában Giorgi munkájának

⁴² „Ezt a művet néhai és tiszteletreméltó prelátusom, Klimó György püspök megbízásából írtam, aki nemcsak a szükséges irodalmi anyagot gyűjtötte össze ehhez a műhöz, hanem minden egyes oldalát gondosan át is nézte. Sajnos, eltávozott e világból, mielőtt befejezhettem volna az utolsó simításokat.” KOLLER József: *Prolegomena in historiam episcopatus Quinqueecclesiarum*. Posonii: Landerer 1804.

⁴³ Stephanus SALAGIUS: *De statu ecclesiae Pannonicae Libri VII, Liber primus: De statu civili Pannoniae. Quinque-Ecclesiis*. Typ. Engel 1777, 3–4., 7–8.

⁴⁴ Egy Batthyány Károlynak írt levelében (1753. október 11.) bemutatja a korszak történetíróit – Bajtay Antalt, Prileszky Jánost, Schmitth Miklóst, Szegedi Jánost – és fontosabb munkáikat. PEL I. 1. c. 44. 83–84. Prileszkyvel és Schmitthel leveleket is váltott készülő könyveikről: Klimó Schmitthnek, Nádasd, 1759. október 25. PEL I. 1. c. 81. 7–8. Klimó Prileszkynek, Pozsony, 1762. február 1. PEL I. 1. c. 81. 64.

⁴⁵ Liber 1–8. Klimó levelei Dobnerhez: PEL. I. 1. c. 82. 57–58., 59; I. 1. c. 83. 100.

⁴⁶ Stjepan KRASIĆ: Filozofske teze dubrovačkog dominikanaca Dionizija Remedellija (1711–1793). In: *Prilozi* 61–62 (2005), 157–204.

kéziratát, és arra kérte Kollert, járjon közben Klimónál, hogy ne csak a kézirat árát, hanem a nyomtatási költségeket is biztosítsa.⁴⁷ A levél alapján Remedelli nagy bizalommal volt Klimó mint mecénás iránt. A kiadásról azonban nincsenek adatok, még 1790-ben is kiadatlanként hivatkoztak e kéziraatra.⁴⁸ Klimó figyelme ekkoriban valószínűleg a pécsi egyházmegye történetére irányult, és talán ezért nem vállalhatta a raguzai kézirat kiadásának költségeit.

Tommaso Maria Mamachit, a római Santa Maria sopra Minerva domonkos kolostor szerzetesét, aki egyben az ott működő Casanatense Könyvtár prefektusa is volt, maga Klimó kereste fel 1767 novemberében. Mamachi Koller tanára és pártfogója volt Rómában, munkásságával Koller ismertette meg a püspököt. Mamachit pedig Giuseppe Garampi tanította, akivel egész életében kapcsolatban maradt. Ez az összeköttetés is elősegítette Klimó és Mamachi megismerkedését. Mamachi teológiai munkák mellett történeti művek szerzője is volt. Leggyakrabban hivatkozott műve, az *Originum et antiquitatum christianarum* Klimó figyelmét is felkeltette. A munka sokáig az ókeresztények tanulmányozásának referenciája maradt. Ennek öt kötete 1749–1755 között jelent meg, s az első hármat *De' costumi de' primitivi cristiani* címmel 1753–1754-ben olaszul is kiadták. Mamachi eredetileg 20 kötetesre tervezte ezt a művét, de a dogmatika és a jogtudomány területén végzett munkája annyira lekötötte idejét, hogy csak ötöt sikerült kiadnia.⁴⁹

Klimó Mamachinak címzett első levelében elismeréssel nyilatkozott a szerzetes műveiről: az *Antiquitatum christianarum* előszavában felvázolt munkaterv, a témák sokasága, az anyag kiválasztása, rendezése, az azok közötti átmenet lenyűgözte. Kiemelte az antik források hitelességét, bőségét, az azokat érintő kritikai megfigyeléseket, megemlítve, hogy a munkát barátainak és más tudós embereknek is bemutatta. Mamachi másik munkájáról, az ókeresztények erkölceiről olaszul megjelent kötetéről is hasonlóan szólt: „nyilvánvaló [...] a buzgalmad a jámborság előmozdítására, amely az ókeresztények erkölceit újra életre kelti. A katolikus tanítás [...] makulátlanul és szentül, mint őseink életmódja jelenik meg példaként a jövő nemzedék számára”. Gratuláló levelének zárásaként megköszönte, hogy Koller Józsefet római tartózkodása alatt oktatta, megosztva vele tudását.⁵⁰

Mamachi teológiai munkái alapján félúton helyezkedett el az olasz janzenisták és a jezsuiták között. Az ókeresztények szokásairól írott munkájában bizonyította

⁴⁷ Remedelli Kollernek, Pisa, 1769. október 13. OSZK Kt. 1511/1. 47r–48r. A levelet említi: Tóth, 189. Tóth hibásan értelmezi a sorokat, Remedelli nem saját művének kinyomtatásához, hanem a kéziratához kérte a támogatást.

⁴⁸ Jakov LUKAREVIĆ (LUCCARI): *Copioso ristretto degli annali di Ragusa: libri quattro dedicati all'ecceleso senato di Ragusa*. Ragusa: nella stamperia pubblica di Andrea Trevisan 1790, 13.

⁴⁹ Cesare PRETI: Mamachi, Tommaso Maria. In.: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 68. (Dir.): Mario CARVALE. Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana 2007, 367–370.

⁵⁰ Klimó Mamachinak, Pécs, 1767. november 23. PEL I. 1. c. 82. 405–407.

azt az ellenszenvet, amelyet a régi keresztények a szórakozással, az uzsorával, a ravasz ügyeskedéssel szemben éreztek. Klimó nem véletlenül vette fel vele a kapcsolatot: nagy tapasztalata volt az antik forrásokon alapuló történetírás területén, ismerte Róma gyűjteményeit. A Biblioteca Casanatense, amelynek vezetője volt, a század közepére Európa egyik legjelentősebb és legjobban felszerelt könyvtárává vált, köszönhetően az európai könyvpiac fő központjaival kiépített kapcsolati hálójának és a gondos állománygyarapításnak. Mamachi 1768-tól kezdve sűrűbben váltott levelet a püspökkel, teljesítette megbízásait, amelyek főként kéziratok beszerzésére irányultak. Mamachi érintette az *Antiquitatum christianarum*-ban a török uralom alatti magyar egyházak állapotát, valamint az egyházmegye határait. Erre hivatkozva kérte tőle Klimó, hogy küldjön neki hiteles másolatokat a pécsi egyházmegye akkori határaitól. Egy listát csatolt a tisztázandó kérdésekről, hogy segítse a megfelelő dokumentumok kiválasztásában.⁵¹

Mamachi és Klimó levelezésében nincs nyoma a dedikációra történő engedélykéresnek vagy a könyvkiadás anyagi támogatása iránti igénynek. Mamachi egyetlen művét sem ajánlotta Klimónak, azonban mégis pártfogójaként nevezte meg őt egy Kollerhez írott levelében: „Ő [Klimó] olyan, aki, amint azt Önök is tapasztalták, megérdemli, hogy odaadóan szolgálják. Nagyon hálás vagyok, amiért egy ilyen nagyszerű ember pártfogását biztosította számomra.”⁵² Klimó pártfogása abban állt, hogy a történeti forrásokról való információcseré közben folyamatosan követte Mamachi munkásságát, és biztatta az *Antiquitatum christianarum*-sorozat folytatására. Könyveit pedig igyekezett a megjelenést követően mihamarabb beszerezni. Giordani pedig nyomban, amint kijöttek a nyomdából, ívenként küldte őket a püspöknek. A könyvek részletekben történő küldéséből viszont könnyen származhatott zavar, az emiatt keletkező hiányok pótlása sok utánjárást kívánt. A Mamachi könyveinek beszerzése miatti anomáliák sok veszélyt okoztak a püspöknek, a folytatólagosan megjelent részeket a Rómából hazafelé tartó barátok, ismerősök hozták el neki.⁵³ Klimó élete végéig leveleztek, a püspök 1775-ben aggodalmát fejezte ki a hatodik kötet késedelme miatt: „Ami a kereszténység eredetéről és ősiségéről szóló legkiválóbb műved hatodik kötetének hiányát illeti, türelemmel viselem, megértem, hogy kiadása nem hanyagságból késik, hanem inkább azért, mert más, a kereszténység ügye számára ugyanolyan hasznos és szükséges művek kerültek előtérbe. Csak egy dolog miatt aggódom, hogy mindketten ki vagyunk téve az élet bizonytalanságainak, és rajtad kívül nem ismerek senki mást, aki be tudná fejezni a munkádat.”⁵⁴ Mamachi Klimó halála után is élénk levelezést folytatott Kollerrel, élete végéig segítette a püspöki könyvtár gyűjteményének bővítését.

⁵¹ Klimó Mamachinak, Pécs, 1768. február 14. PEL I. 1. c. 83. 30–31.

⁵² Mamachi Kollernek, Róma, 1768. március 19. OSZK Kt. Quart. Lat. 1511/1. 35r–36r.

⁵³ Horváth, 6. Az őskeresztények szokásairól szóló könyv esetében például nem küldték el neki az egyik részt, ez az előszóban közölt tartalomból derült ki: Klimó Giordaninak, Pozsony, 1770. július 28. PEL I. 1. c. 84. 64.

⁵⁴ Klimó Mamachinak, Pécs, 1775. október 15. PEL I. 1. c. 004. 157–158.

Achille Ruschi szintén fontos római összeköttetése volt Klimónak és körének. Első ismert levele a püspökhöz 1767-ből származik, amelyben azt jelentette, hogy átadta Garampinak Klimó kéréseit az egyházmegyére vonatkozó kutatással kapcsolatban.⁵⁵ Koller József közvetített a püspök és Ruschi között: Koller és Ruschi 1768–1771 között számos levelet váltott a vatikáni forrásokról és azok feldolgozásáról, valamint Ruschi latin nyelvű munkájáról,⁵⁶ amely a pécsi püspöki pallium történetét tekinti át az ősegyháztól a 18. századig.⁵⁷ Elkészítését ő maga ajánlotta fel 1768-ban, tudva arról, hogy Klimó célja a püspökség régi jogainak helyreállítása, amelyhez kapcsolódva különösen érdekelte a középkori püspökök palliumviselése. Ruschi Kollernek számolt be a kutatás egyes fázisairól, amelyekhez a forrásokat a Vatikáni Levéltárban gyűjtötte össze. Az egyes fejezeteket Klimó is jóváhagyta, és Ruschi a dedikációs levelet neki akarta címezni.⁵⁸ Ennek érdekében arra kérte Kollert, hogy küldje el Klimó nevezetes tetteit, amelyeket majd az ajánlás szövegébe foglalhat.⁵⁹ Ruschi 1769 végére készült el a munkával, és Klimó anyagi segítségét kérte ahhoz, hogy másolatot készíthessen róla és hűsvétig a kész változatot könyv formában küldhesse el neki.⁶⁰ Ruschi végül 1770 nyarán juttatta el munkáját Pozsonyba.⁶¹ Ezt követően Klimóék véleményét várta, és felvázolt egy lehetőséget a nyomtatásra: „Ha úgy tetszik, Barbiellini [ti. Michelangelo Barbiellini római nyomdász] talán nem zárkózik el attól, hogy saját költségén kinyomtassa, harminc példányt adjon nekem, a többit pedig a saját nevében árulja. Ebben az esetben azonban a művet át kellene dolgozni, különösen az L. fejezetet, amely azt tárgyalja, hogy a fent említett Calano [Bár–Kalán nembeli Kalán, pécsi püspök 1186–1218] miért jutott hozzá a Palliumhoz. Ha Őexcellenciája nem ellenkezik, és jelezné, hogy mi szorul javításra és kiegészítésre, akkor újra beszélhetnék ezzel a nyomdással, és megpróbálhatnám lezárni a dolgot.”⁶² A sorok rávilágítanak a korabeli nyomdák kereskedelmi tevékenységének egyik módszerére: a szerző fizetségként tiszteletpéldányokat kapott, viszont nem kellett biztosítania a nyomtatási költséget. Ruschi művét valószínűleg kis példányszámban adta volna ki a nyomdász, az eladott kötetekből a szerzőnek adott

⁵⁵ Ruschi Klimónak, Róma, 1767. november 14. PEL I. 1. a. 1. 1767.

⁵⁶ Litterae Ruschianae. Achille Ruschi levelei Koller Józsefhez. PEKT-TGYO-KKEGY Ms. 519.

⁵⁷ Achilles RUSCHI: *De Sacro Quinqueecclesiensi Pallio (Dissertatio)*. [Kézirat] Romae, April. 1770, 870 pp. Pécsi Egyházmegyei Könyvtár BB.VI.2.

⁵⁸ „[...] az anyagot rendszereztem, jegyzékét mellékelem. Azt kérem, hogy Excellenciája engedélyezze nekem a latin nyelvű disszertáció elkészítését, amelynek fejezeteit fokozatosan, ahogyan elkészülnek, jóváhagyásért folyamodva fogom átadni. Ha elkészült és Monsignore Garampi, Mamachi atya és más tudósok jóváhagyják, kérhetném az engedélyt, hogy Rómában kinyomtathassam, és a dedikáló levélben Őexcellenciájának ajánljam [...]”. Ruschi Kollernek, Róma, 1768. december 14. PEKT-TGYO-KKEGY, Ms. 519. 15.

⁵⁹ Ruschi Kollernek, Róma, 1769. március 4. Uo., 2.

⁶⁰ Ruschi Kollernek, 1769. december 1. Uo., 13.

⁶¹ Ruschi Kollernek, 1770. augusztus 11. Uo., 24.

⁶² Ruschi Kollernek, 1770. szeptember 1. Uo., 25.

példányok költségeit beleszámítva haszonnal zárta volna az üzletet. Ruschi kézírata készen állt, a kiadás előlapját díszítő grafikát is kiválasztotta, azonban nem kapott további utasításokat az átdolgozásra és a kinyomtatásra Klimóéktól. Ruschi 1772-ben elhunyt,⁶³ s e palliumról írott munkája kéziratban maradt.

Összegzés

Klimo itáliai kapcsolatainak köszönhetően Bécsben, Velencében, Firenzében és Rómában bőkezű, tudós mecénásként vált ismertté, aki a katolikus reformokat a gyakorlatban is megvalósította egyházmegyéjében. Ennek köszönhetően külföldi szerzők olyan irodalmi művek támogatására kérték fel, amelyek megfeleltek kulturális vállalásai eszmeiségének: a reformkatolikus irányzatok követői és a forráskutatáson alapuló történetírás művelői vették fel vele a kapcsolatot, azt kérve, hogy munkáikat a pécsi püspöknek ajánlhassák. A külföldi szerzők több teológiai tárgyú könyvet dedikáltak neki, mint történeti művet. Ennek oka abban rejlik, hogy a történeti munkák kiadása jelentősen költségesebb volt, mivel a források felkutatása és azok másolatainak elkészítése komoly anyagi ráfordítást igényelt. Klimo elsősorban a saját egyházmegyéjéhez kapcsolódó kutatásokra fordította erőforrásait. A püspök a barokk mecénatúra mintáival ellentétben az általa pártfogolt személyekkel egyenrangú kapcsolatot alakított ki, amely nem a rangon, hanem a szellemi közösségen alapult. A püspök és a támogatását élvező szerzők kölcsönösen hatottak egymásra. Az olasz teológusokkal, történészekkel és ágensekkel való összeköttetései inspirálták és megerősítették Klimót az egyházmegyéjét érintő reformok – a papképzés, a lelkipásztori munka átalakítása, a történeti múlt feltárása – megvalósításában.

Az ország határain túl szerzett hírnevét bizonyítja, hogy halála után Giuseppe Garampi egy nekrológot jelentetett meg a bécsi *Gazzetta Latina* című lapban. A publikáláshoz Kollertől kérte a püspök életrajzát.⁶⁴ Haláláról és munkásságáról – kiemelve könyvgyűjtését és kulturális vállalásait – egy francia lap is megemlékezett.⁶⁵

⁶³ PEL I. 1. c. 84. 302.

⁶⁴ „Már tanácsoltam a Gazzetta Latina szerkesztőinek, hogy emlékének illusztrálására és a közösség épülésére mellékeljenek dicsőítő beszédet a néhai főpapról. Kérem tehát, hogy minél hamarabb küldjék el nekem életének különböző állomásait, és egyúttal részletes leírást mindarról a jóról, amit az egyházzért tett, és jámbor nagylelkűségéről. Garampi Kollernek, Bécs, 1777. május 9. OSZK Kt. Quart. Ital. 33. I. 105r. Lásd: Fejérdy/Soós, 138–139. A szöveget nem sikerült megtalálni.

⁶⁵ *Nouvelles ecclésiastiques ou Mémoires pour servir à l'histoire de la constitution Unigenitus*. 1777. december 18., 202.